

**Oponentský posudek na diplomovou práci Filipa JIROUŠKA *Život disidenta na malém městě v oblasti severovýchodních Čech*. Praha : Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2021. 85 s.**

**Vedoucí práce: PhDr. Přemysl Houda, Ph.D.**

Záměrem předkládané diplomové práce je epizodická biografie regionálního výtvarníka a betlémáře Petra Rýgra, který se „proslavil“ mimo jiné také jako autor blahopřání pro Ferdinanda Vaňka (tj. Václava Havla) otištěného v Rudém právu v říjnu 1989. V rámci jeho životopisu se autor zaměřil pouze na jedno konkrétní téma, a sice aktérovu „touhu po svobodném životě v nesvobodném režimu“ (tj. v Československu před rokem 1989), kterou sleduje ve třech hudebně-metaforických kapitolách, v nichž se věnuje vybraným („klíčovým“) momentům jeho života. Biografie je zpracována na základě orálně-historických rozhovorů, které autor vedl s Petrem Rýgrem a jeho přáteli. K dalšímu zarámování vzpomínek pak slouží informace z médií a odborné literatury věnované převážně problematice československého disentu.

Struktura práce byla po formální stránce zvolena správně. Autor začíná teoretickým rámcem, pokračuje metodologií, aby následně přešel k empirické části, v níž se prolínají informace získané během terénního výzkumu s historickým kontextem z odborné literatury. Návaznost jednotlivých částí, kapitol i podkapitol je vystavěna logicky a ani po stylistické stránce není textu v podstatě co vytknout (snad s výjimkou několika překlepů či nedokončených slov). Problémem není ani samotný obsah textu, tedy alespoň pokud jde o faktografické poznatky a analýzu dílčích epizod Rýgrova života. I přesto je však pro mě diplomová práce Filipa Jirouška zklamáním, pokusím se nyní vysvětlit proč.

Základním kamenem úrazu Jirouškova textu je především předporozumění a hodnotová orientace, s nimiž do výzkumu vstupuje. Pro autora diplomové práce je Petr Rýgr od samého počátku kladným hrdinou, skromným disidentem a současně (bohužel) též subjektem (místy až jakési posvátné) úcty, která (pod záminkou etiky výzkumu) znemožňuje jakýkoliv kritičtější, plastičtější a barvitější vhled do života této – z intelektuálního i lidského hlediska nepochybně zajímavé – osobnosti.

Neskrývaný (tj. reflektovaný) obdiv k subjektu výzkumu by bylo autorovi možné snad odpustit, pokud by se jednalo o komplexní biografii, z níž by si čtenář nebo čtenářka mohli udělat vlastní ucelený názor na Rýgrův život. Epizodický přístup však tuto možnost nenabízí a staví tak na odív pouze (z mého pohledu poměrně „chatrnou“) konstrukci dílčích milníků, které autor (otázkou je zda v souladu s aktérem) považuje za epifanie. Příčinu autorova selhání spatřuji zejména v teoretické a metodologické rovině – tedy v oblastech, na které jej mělo připravit právě studium orální historie a soudobých dějin v navazujícím magisterském oboru.

Nešťastně autor začíná již teoretickou část práce, kde definuje biografický výzkum na základě Hendlova přehledu o kvalitativním výzkumu s povzdechem, že v českém vědeckém prostředí neexistuje text, který by se mu podrobněji věnoval. Již tato poznámka svědčí o autorově (ne)schopnosti či možná spíše (ne)ochotě zpracovat náležitou rešerši odborných textů. Pro biografický výzkum existuje kvalitní a dostatečná teoreticko-metodologická báze, která nabízí cenná vodítka i kritický pohled na řadu výzkumných dilemat (včetně vztahu mezi emickou a etickou reflexí subjektu výzkumu).<sup>1</sup> Právě z Jirouškova přístupu k teoretickému rámci je patrné, že od počátku byl hlavním cílem jeho výzkumu – i přes proklamovaný personalismus – „disident“ Rýgr nikoliv „člověk“ Rýgr a všechno ostatní (ať už to byly teorie nebo metody) prostě šlo stranou (viz např. zmínka o sociologickém a epistemologickém paradigmatu bez jejich podrobného zhodnocení či přihlášení autora k jednomu z nich). Výsledkem je, že teoretická část práce jako by v textu figurovala jen tak nějak z povinnosti, což je velká škoda, protože Rýgrův životní příběh má v kontextu mikrohistorie nepochybně podobný potenciál jako Ginzburgův legendární furlanský mlynář Menocchio (*Sýr a červi*, Praha, Argo 2000).

Ani metodologická část práce nezahrnuje informace, který bývají standardně zvykem, a to zejména v rovině popisu sběru dat a reflexe terénního výzkumu. Ocenit lze sice výchozí reflexivitu, ale její pojetí (jak již bylo zmíněno výše) současně představuje největší úskalí celé práce. Pro ilustraci „rozpolcenosti“ autora stačí zmínit jeho otevřené přiznání, že je „silným antikomunistou“, aby následně čtenáře „uklidnil“ tím, že období před rokem 1989 sám nezažil, takže při jeho hodnocení nebude podléhat žádným emocím (s. 17). Pozicionalitu autora pak jasně dokládá tvrzení: „Ať už budou závěry jakékoliv, jisté je jedno; odvaha vystoupit ze společenské konformity do nekonformní rezistence vůči nesvobodě je a musí být považována za přednost lidského charakteru. Také proto dostávají disidenti nejrůznější formy státních vyznamenání.“ (s. 18). Následně autor zmiňuje dvě protichůdná pojetí disentu (Milan Otáhal vs. Vilém Prečan), ale opět jako by pouze „klouzal“ po povrchu, protože zde chybí podrobnější výklad ale především také argumentace.

Za regulérní metodologický přešlap pak považuji nekritické přijetí a akceptaci přání „hlavního hrdiny“ v podobě rezignace na pořízení rozhovorů se sousedy, tematizace sporu o autorství inzerátu k narozeninám Václava Havla a vynechání manželky pamětníka z výzkumného vzorku (s. 18–19). Místo toho se autor rozhodl obraz Petra Rýgra (re)konstruovat pouze na základě rozhovorů s ním a jeho „dobrymi“ přáteli, což pochopitelně významně snižuje validitu jednotlivých zjištění. Tento přešlap bych opět byl schopen za určitých okolností akceptovat, pokud by autor skutečně dodržoval zásady personalistického přístupu – např. nepovažoval Rýgra za disenta, pokud se o něj on sám nepovažuje (podle mého názoru mělo být slovo „disident“ v názvu práce relativizováno alespoň uvozovkami nebo otazníkem).

---

<sup>1</sup> Odkázat lze na řadu textů Jany Wohlmuth Markupové, Normana Denzina (*Interpretive Biography*, Londýn, SAGE 1989) nebo publikace Jany Noskové (*Biografická metoda a metoda orální historie*, Brno, Etnologický ústav 2014) a Zdeňka Konopásky (*Otevřená minulost*, Praha, Karolinum 1999) zaměřené přímo na biografický výzkum v období státního socialismu.

Nabízí se celá řada dalších otázek, např. jak a proč by rozhovory se sousedy mohly poškodit „dobré vztahy“ na vesnici, kde „hrdina“ žije? Opravdu se neobjevil ve vyprávění narátorů někdo vyloženě negativní, koho by bylo možné oslovit a přinést tak „odlišný“ pohled na aktéra výzkumu? Proč nebyly využity jakékoliv archivní materiály, v nichž Rýgrovo jméno (nikoliv nutně vyšetřovací, ale také osobní či kádrové spisy)? Pokoušel se autor podobné materiály dohledat nebo spoléhal pouze na výpovědi aktéra a jeho blízkých? Obecně tedy, proč se rozhodl rezignovat na archivní výzkum (bez ohledu na pandemii covid-19 totiž ABS disponuje pestrou paletou online dostupných zdrojů, v nichž by bylo možné najít relativní informace pro zkoumané téma)?

V metodologické části dále postrádám podrobnou reflexi samotného terénního výzkumu, zejména v rovině vztahu mezi tazatelem a narátorem během nahrávání rozhovorů i po jejich skončení (např. navázání prvního kontaktu, nonverbální gesta, dojem z vystupování, míra stylizace, prostředí rozhovoru, struktura rozhovoru a způsob kladení otázek, přítomnost dalších osob, délka nahrávání, autorizace, přepisy, problém sdílené autority a další etická dilemata, následná – pokračující – komunikace?). Stručný odstavec na s. 24–25 opravdu nepovažuji v tomto ohledu za dostatečný. Z přehledu pramenů na konci práce vyplývá, že autor pořídil s Rýgrem pouze dva rozhovory, jejichž délka ani schéma navíc není nikde v textu reflektováno. Jednalo se o klasické (narativní) životopisné vyprávění nebo autor přímo cílil na konkrétní epizodické narativy (pokud ano, podle jakého klíče tyto události vybíral, přišel s nimi respondent nebo je autor předem vytipoval)? Doptával se tazatel, konfrontoval, polemizoval s pamětníky? Odpovědi na tyto otázky by pomohly čtenářům lépe pochopit, kdo (re)konstruuje obraz Rýgrova života (tj. je to Rýgr sám nebo Jiroušek?).

Teprve v empirické části však výše uvedené nedostatky dostanou možnost otevřeně vyplout na povrch. Pevná autorova ruka jako by jasně a nekompromisně vedla v úvodu načrtnutou výkladovou linii napříč epizodickými narativy a – bohužel – paradoxně často také navzdory vyprávění samotného Rýgra. Tam, kde Rýgr říká, že něco bylo jinak, nebo se necítil být tím, za koho jej mají ostatní, přichází vždy autor a jako *deus ex machina* vysvětluje, že ve „skutečnosti“ to bylo jinak a „hlavní hrdina“ je pouze příliš skromný na to, aby si to sám přiznal. Jiroušek se stává pomyslým strážcem Rýgrova „neposkvrněného“ kultu.

Za všechny příklady uveďme jen jeden, a to ze „skautského preludia“, v němž autor seznamuje čtenáře s příběhem, kdy se malý Rýgr vloupal do pionýrské (dříve skautské) klubovny a odcizil zde vlajku, čímž chtěl demonstrovat nesouhlas s nástupem normalizace a zrušením Junáka. Tato epizodická událost je podávána jako hodnotově formativní, už není však zřejmé, zda je tak skutečně vnímána samotným Rýgrem nebo jde právě jen o Jirouškov konstrukt. Minimálně je to tak v rovině Rýgrova vztahu k Pionýru, přičemž Jiroušek zcela opomíjí, že zejména v případě skautských oddílů bylo po roce 1968 často „životní“ nutností skrýt se pod institucionální roušku Pionýra. Z textu není zřejmé, zda se autor pamětníka ptal na jeho názor na Pionýra, jeho vedoucí nebo činnost. Často se totiž jednalo o téže lidi a tentýž program, jako v období skautské éry, což koneckonců potvrzuje i korespondence Rýgra s Jaroslavem Foglarem.

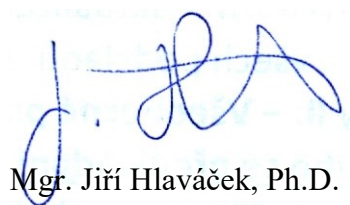
Autor také vůbec neproblematizuje, že se jedná o vzpomínku dítěte, která může být významně ovlivněna nánosem dalšího historického vývoje (včetně skutečnosti, že Rýgr sám je částečně historikem, což by mělo autora vybudit k ještě větší obezřetnosti při posuzování autenticity jednotlivých vzpomínek). Opravdu si mohl v srpnu 1968, tehdy sedmiletý Rýgr, „poprvé uvědomit kritičnost události (okupace) hned ráno“ po intervenci vojsk Varšavské smlouvy? Nepochybně mohl, ale jak moc je to pravděpodobné?

Na těchto jednotlivých případech vystupuje do popředí palčivý problém absence znalosti úplné biografie. V tomto ohledu by čtenáři např. pomohlo, pokud by autor nabídl bližší vhled do Rýgrova dětství (čím chtěl být jako malé dítě, jaké měl záliby, formoval jej kromě otce a „Jestřába“ ještě také někdo další?). Místo kritiky pramene však přichází ke slovu opět autorova „pevná ruka“ poučené interpretace, která navíc (v rozporu se současným paradigmatickým) dává přednost esencialismu přes konstruktivismem: „Otevřenou otázkou zůstává, zda touhu po svobodě a svobodomyšlnosti zažehli v životě Petra Rýgra skauti, nebo zda skauti pouze umožnili vrozené svobodomyšlnosti vystoupit na povrch. Autor této práce se přiklání spíše ke druhé variantě, jakožto k pravděpodobnější kauzalitě.“ (s. 42).

Shrnuto, předkládanou práci považuji po formální stránce za velmi dobře řemeslně a stylisticky odvedenou, nicméně nekriticky adoračně laděnou a obsahově plochou pozitivistickou životopisnou skicu. Z mého pohledu se bohužel jedná o promarněný pokus, který měl nezpochybnitelnou ambici nabídnout zajímavou mikrohistorickou sondu do regionálního prostředí „disentu“ ve formě životního příběhu jednoho z jeho tehdejších představitelů.

Diplomovou práci Filipa Jirouška nicméně i přes výše uvedené výhrady **doporučuji k obhajobě a navrhuji její hodnocení známkou 2 („velmi dobře“).**

V Praze, dne 8. 6. 2021



Mgr. Jiří Hlaváček, Ph.D.